

Bolo raz jedno bratislavské mikrobiologické pracovisko, alebo pokus o spracovanie histórie odboru Hygienickej stanice hl. mesta SR Bratislavy

O spísanie spomienok na mikrobiologický odbor Hygienickej stanice hl. mesta SR ma požiadal môj priateľ prof. MUDr. Cyril Klement, CSc., MPH. Dôvodom, prečo som sa na túto úlohu podujal, bol môj vzťah k tomuto pracovisku ako aj obdiv k jeho budovateľovi.

MUDr. Rudolf Sónak, svoje schopnosti preukázal nielen doma na Slovensku, ale aj v zahraničí. Až tam sa však dočkal ocenenia za svoju prácu, okrem iného aj udelením pedagogickej hodnosti na významnej nemeckej univerzite.

Mikrobiologický odbor Hygienickej stanice hl. mesta SR a jeho vedúcich pracovníkov som spoznal v roku 1975. Vtedy som spolu s MUDr. J. Fišerom, vedúcim mikrobiologického odboru Mestskej hygienickej stanice v Ostrave navštívil nové bratislavské mikrobiologické pracovisko. Moderná budova, umiestnená v heliocentrickej ose pri jazere, účelné rozmiestnenie laboratórií a ich vybavenie ma priamo očarili. Hlbokým dojmom na mňa zapôsobil vedúci odboru mikrobiológie MUDr. Rudolf Sónak, rovnako ako riaditeľ Hygienickej stanice MUDr. Lev Kokolevský. S mikrobiológom s takou koncepciou diagnostickej mikrobiológie som sa vo vtedajšom Československu do tej doby nestretol. Na prvý pohľad z neho vyžarovalo to, že má mikrobiológiu rád a mikrobiológia má rada jeho. Rovnako som sa predtým, žiaľ ani neskôr, nestretol s riaditeľom hygienickej stanice, ktorý by zanietene rozprával o problémoch likvidácie použitých mikrobiologických pôd a umyvárne laboratórneho skla a bol hrdý na svoje mikrobiologické pracovisko. Obaja pôsobili ako optimálna dvojica mikrobiológa a riadiaceho pracovníka. Vtedy som však nepoznal niektoré dôležité skutočnosti. To, že MUDr. Sónak bol svojou hlavnou profesiou imunológ, nebola tou najdôležitejšou. Až neskôr som sa dopyčul, že ani jeden z menovaných to nemal vo vtedajších podmienkach bratislavského zdravotníctva ľahké.

Čo sa týkalo laboratórií, bola to takmer láska na prvý pohľad. Vtedy však išlo o lásku platonickú. Ani vo sne ma nenapadlo, že by som v nich niekedy robil. To, čím ma laboratória zaujali, bola ich veľkorysá koncepcia. Veľké, dobre denným svetlom osvetlené laboratória. Dostatok skladovacích priestorov, chodby presvetlené denným svetlom. Odpoveď na otázku, čo plánujú robiť v miestnosti nedovybavenej mobiliárom ma šokovala. „To ešte nevieme! Možno, že raz budeme strojovo centrálné vybavovať výsledky vyšetrení“. (V tej dobe sa

o personálnych počítačoch ani nechýrovalo!) Väčšina laboratórií, ktoré som poznal, zápasila s nedostatkom priestorov!

Príjem biologického materiálu bol umiestnený na prízemí pri vchode do budovy Hygienickej stanice. Tu sa biologické materiály triedili podľa druhu požadovaných vyšetrení a výťahom posielali na jednotlivé oddelenia odboru. V prízemí bola aj ambulancia určená na odber biologického materiálu od pacientov a pre testovanie autovakcín. V dobe mojej návštevy tvorili odbor mikrobiológie nasledujúce oddelenia. Oddelenie klinickej bakteriológie, oddelenie črevných nákaz, oddelenie vzduchových nákaz, oddelenie parazitológie, oddelenie biochémie a imunochémie, oddelenie klinickej a experimentálnej imunológie a oddelenie sérológie. Baktériologické oddelenia boli umiestnené na treťom podlaží, kde boli aj laboratória mikrobiológie životného prostredia. Imunologické disciplíny a sérologické oddelenie boli na štvrtom podlaží. Pomocné prevádzky (prípravňa pôd a umyvárne laboratórneho skla), aby nezamorovali budovu nepríjemným zápachom, boli umiestnené v poslednom podlaží. Toto nezvyčajné a odvážne riešenie bolo bezpochyby správne. Samotná prípravňa pôd bola veľkoryso vybavená parnými sterilizátormi a arnoldovými skriňami. Umyváreň laboratórneho skla bola vybavená veľkopriestorovými horúcovzduchovými sterilizátormi, destilátormi vody a automatickými umývačkami skla. Bepochyby išlo v tej dobe o najmodernejšie mikrobiologické laboratórium v Československu, ktorého spádovou oblasťou boli nielen požiadavky odboru epidemiológie v jednotlivých obvodoch Bratislavy, ale aj nemocnice, polikliniky a ambulancie vtedajšieho Ústavu národného zdravia mesta Bratislavy, vrátane polikliník Slovnaftu a vtedajších Závodov Juraja Dimitrova. Jediným oddelením, ktoré toto pracovisko nemalo, bolo virologické oddelenie. Virologickú diagnostiku pre západoslovenský kraj a mesto Bratislavu zabezpečovala Krajská hygienická stanica západoslovenského kraja na Trnavskej ulici. Diagnostiku mykobaktérií zabezpečovalo laboratórium v Národnom ústave tuberkulózy a respiračných chorôb v Podunajských Biskupiciach.

Veľkosťou patril mikrobiologický odbor Hygienickej stanice hl. mesta SR medzi najväčšie mikrobiologické pracoviska v Československu. Počtom pracovníkov bol vtedy asi najväčším odbor mikrobiológie Hygienickej stanice ÚVN hl. mesta Prahy, ktorý mal však väčšiu spádovú oblasť, ale nebol sústredený do jedného objektu. Jeho sídlo spolu s bakteriologickým a parazitologickým oddelením spolu s prípravňou pôd a umyvárňou laboratórneho skla boli umiestnené v objekte znárodnenej malej továrne z konca 19. storočia

v Prahe Karlíně na Sokolovskej ulici. Oddelenie diagnostiky mykobaktérií a oddelenia autovakcín boli umiestnené v iných, ale podobne nevyhovujúcich priestoroch.

Považujem za potrebné uviesť v tejto súvislosti niečo z histórie mikrobiológie na území Bratislavy. V druhej polovici 19. storočia, v dobe rozvoja lekárskej mikrobiológie, bolo toto územie súčasťou Rakúsko-Uhorskej monarchie, čo ovplyvnilo rozvoj tohto odboru. V Rakúsko-Uhorsku bola štátna verejná zdravotná správa podriadená ministerstvu vnútra, ktorou jedinou špecializovanou organizáciou bol v roku 1895 vo Viedni zriadený Inštitút pre výrobu očkovacích látok. Samotná zdravotná správa bola administratívnou inštitúciou, ktorej odborné podklady poskytovali ústavy hygieny a patologickej anatómie na lekárskech fakultách monarchie. V tej dobe už v Nemecku takmer dvadsať rokov fungoval Ríšsky zdravotný úrad, v ktorom sa postupne vybudovali hygienické laboratóriá a bakteriologické laboratórium. Existoval tam aj Ústav hygieny a Inštitút pre infekčné choroby, neskôr známy ako Kochov inštitút. Vo Francúzsku bol Pasteurov ústav otvorený v roku 1888 a v Anglicku Listerov ústav preventívnej medicíny bol otvorený v roku 1891.

Dôsledky takejto zdravotnej politiky museli riešiť po roku 1918 nástupnícke štáty monarchie a to Československá republika i Maďarsko. Obe krajiny vybudovali s pomocou Rockefellerovej nadácie Štátne zdravotné ústavy. V Prahe to bolo v roku 1925. Aj keď v ustanovujúcom zákone o Štátnom zdravotnom ústave republiky Československé boli uvedené pobočky ústavu v Brne, Bratislave a Košiciach, k otvoreniu bratislavskej pobočky však nikdy nedošlo. Až po vzniku Slovenského štátu bol zákonom z mája 1939 zriadený Štátny zdravotne-sociálny ústav so sídlom v Bratislave. Jeho riaditeľom sa stal MUDr. Ivan Stodola a podľa jeho koncepcie mal tento ústav osem oddelení. Vedúcim tretieho mikrobiologického oddelenia, bol v roku 1940 menovaný prof. MUDr. Vojtech Mucha a v roku 1945 doc. MUDr. Dionýz Blaškovič. Ani Štátny zdravotne -sociálny ústav nezískal však v Bratislave vlastnú budovu a preto sa mikrobiologická diagnostika vykonávala v „Štátnych bakteriologicko-diagnostických staniach“ a na Lekárskej fakulte LFUK. Tento stav trval až do roku 1945. Významným pre rozvoj bratislavskej mikrobiológie bol 18. jún 1949, kedy zahájil svoju činnosť Ústav mikrobiológie na LFUK. Jeho prednostom bol doc. MUDr. Dionýz Blaškovič. Po odchode docenta Blaškoviča z Ústavu mikrobiológie bol od 1. marca 1953 poverený vedením pracoviska MUDr. Rudolf. Sónak, ktorý viedol ústav až do marca 1958.

Ďalším významným dňom bol 28. marec 1952, kedy bol vydaný zákon č. 4/1952 Zb. o hygienickej a protiepidemickej starostlivosti. Tento zákon o rozsahu iba 4 strán bol však obsahovo bohatý a plne zabezpečil rozvoj hygienicko-epidemiologickej služby v Československej republike. V tomto zákona začala rada Ústredného národného výboru v Bratislave budovať Mestskú hygienickú stanicu mesta Bratislava. V roku 1954 sa podarilo získať pre Mestskú hygienickú stanicu obytný objekt na Palisádach, kde po rozsiahlych rekonštrukciách bolo možné umiestniť vedenie stanice, terénne oddelenie a mikrobiologické laboratória. Vedúcim mikrobiologických laboratórií bol menovaný MUDr. Rudolf Sónak, ktorý okrem rozvoja imunologických laboratórií sa zaslúžil o rozvoj mikrobiologickej diagnostiky v Bratislave pre potreby hygienickej služby, tak pre bratislavské nemocnice a ambulantnú zložku. V roku 1974 získal odbor mikrobiológie svoje nové sídlo v novovybudovanej účelovej budove v Ružinove na Šmidkého ul.č.8. Vybudovanie tejto účelovej stavby bolo bezpochyby politickým rozhodnutím, na ktorom sa významne podieľal vtedajší riaditeľ Ústavu národného zdravia MUDr. Radko Menkyna. To, ako boli vybudované a vybavené mikrobiologické laboratória bolo zásluhou MUDr. Rudolfa Sónaka a MUDr. Leva Kokolevského, ktorý ako riaditeľ jeho rady a návrhy akceptoval.

Na odbor mikrobiológie Hygienickej stanice mesta Bratislava ma osud zavial v januári roku 1980. O tom, že MUDr. Sónak už na odbore nepracuje, som vedel. Na jeho odchod ma na jednom sympóziu firmy IMUNA upozornil môj priateľ MUDr. Jedinák. Tiež som vedel, že z dôvodu pôsobenia MUDr. Sónaka na pracovisku Westfälische Wilhelms Univerzite v Spolkovej republike Nemecko, kde pracoval po emigrácii z ČSSR, nedostala povolenie na toto pracovisko odcestovať na stáž moja spolupracovníčka z Výskumného ústavu farmácie a biochémie v Prahe.

Vedúcim odborom sa stal MUDr. Mikuláš Rusínko, CSc., bývalý asistent katedry mikrobiológie LFUK. Na oddelení klinickej mikrobiológie, ktoré viedla MUDr. Teodora Antolová, pracovali aj MUDr. Dunová a MUDr. Gáľová. Oddelenie črevných infekcií viedla MUDr. Anna Breierová, oddelenie respiračných infekcií MUDr. Mária Paulínská, oddelenie imunológie a autovakcín MUDr. Mária Jakubovská, oddelenie sérologie PhMr. Valéria Hostýnová, oddelenie parazitológie RNDr. Eva Kubicová, diagnostiku urogenitálnych infekcií viedla PhMr. Božena Ferienčíková a oddelenie prípravy pôd a pomocných prevádzok viedol

RNDr. Jozef Poor. Ja som sa ujal vedenia novozriadeného oddelenia pre kontrolu ATB liečby. V rokoch 1980-1982, kedy MUDr. M. Rusínko, CSc. pracoval ako expert WHO v Južnom Jemene, som zastupoval vedúceho odboru. Vzhľadom k narastajúcemu výskytu anaeróbných infekcií v bratislavských nemocniciach som viedol aj laboratórium anaeróbných infekcií, zriadené pri oddelení klinickej mikrobiológie. V roku 1981 bolo z podnetu riaditeľa UNZ v Bratislave zriadené detašované pracovisko mikrobiologického odboru na Klinike infekčnej a geografickej medicíny v Nemocnici ak. L. Dérera. Jeho vedením bola poverená PhMr. Ferienčíková. V roku 1983 po návrate vedúceho odboru z Južného Jemenu a po odchode PhMr. Ferienčíkovej som prevzal vedenie tohto detašovaného pracoviska na KIGM s tým, že som naďalej viedol aj oddelenie pre kontrolu ATB liečby.

V období rokov 1983-1989 na odbor prišli pracovať MUDr. Magdaléna Lisalová, MUDr. Dana Rovná a RNDr. Daniela Hučková, ktoré v neskoršom období prevzali vedenia oddelení klinickej bakteriológie, oddelenia črevných infekcií a sérologického oddelenia. V roku 1990 opustil odbor mikrobiológie MUDr. M. Rusínko, CSc. a na základe výberového konania som bol menovaný do funkcie vedúceho odboru mikrobiológie. Obdobie po zmene politického systému otvorilo hranice pre osoby i tovar, čo znamenalo možnosť účasti na mnohých odborných podujatiach v zahraničí i dovozu modernej laboratórnej techniky. Tak sa podarilo získať pre odbor zariadenie pre rýchlu detekciu hemokultúr, zariadenie pre vylievanie Petri misiek agarovým médiom a vďaka sponzorskému daru aj počítačovú sieť pre sérologické oddelenie. Zavádzaná počítačová technika umožnila nový prístup k sledovaniu rezistencie na antibiotiká a numerické vyhodnocovanie diagnostických biochemických testov. Boli zavedené rýchle diagnostické testy. Osobné kontakty nám umožnili aj spoluprácu so zahraničnými pracoviskami. Za najdôležitejšiu považujem spoluprácu s Johnom Stellingom MD, MPH, z Brigham and Women's Hospital, Boston, USA, ktorý pod vedením prof. O'Briena T. F. pracoval vo WHO Collaborating Centre for Surveillance of Antimicrobial Resistance. John pre Slovenskú republiku poskytol zdarma svoj vynikajúci program WHONET, ktorý umožnil skutočný monitoring bakteriálnej rezistencie na úrovni bratislavského zdravotníctva a po zriadení Národného referenčného centra pre sledovanie rezistencie na odbore mikrobiológie aj monitoring rezistencie na území SR. John Stelling nám tiež umožnil spoluprácu s National Institute for Public Health and Environmental Hygiene (RIVM) v Bilthovene v Holandsku a tým otvoril cestu Slovenskej republiky do programu EARSS, ktorý sledoval bakteriálnu rezistenciu na antibiotiká v krajinách Európskej únie.

(V tejto sme ešte členmi EÚ neboli!). Za dôležité považujem priateľskú spoluprácu s Kathine Dorbusch MD. z Carolinska Hospital Stockholm. Vďaka Katrine som mal okrem iného aj možnosť vidieť racionálne vybudované bakteriologické pracovisko na skutočne špičkovom klinickom pracovisku na začiatku 21. storočia. Katrínin prednosta prof. Hans Ericsson MD., ktorý v roku 1988 vyvinul Epsilon-test mi otvoril dvere do firmy AB Biodisk v Solne, v blízkosti Stockholmu. Tak sa podarila možnosť bezplatného testovania tohto vynikajúceho, ale drahého testu citlivosti na ATB, po dobu takmer jedného roku na niekoľkých pracoviskách v Slovenskej republike.

Optimálne priestory a vybavenie laboratórií sú dôležitým faktorom, ale kvalita a odbornosť laboratórneho personálu sú rozhodujúce. Tieto kvality kolektív tohto pracoviska vždy mal. O MUDr. R. Sonákovi, ktorý sa zaslúžil nielen o vybudovanie tohto pracoviska, ale o rozvoj klinickej imunológie na Slovensku som písal na začiatku. Oddelenie črevných infekcií malo vždy vysokú úroveň vďaka MUDr. Anne Breierovej, ktorá bola odchovankyňou MUDr. Imricha Odlera a preto jej biochemická a sérologická identifikácia črevných patogénov bola vždy na úrovni „referenčného laboratória“. Jej odchovankyňa MUDr. Dana Rovná pokračovala na tejto úrovni po odchode MUDr. Breierovej a jej práca bola ocenená tým, že jej pracovisko až do konca činnosti odboru bolo vyhlásené za NRC pre diagnostiku salmonel pre SR. MUDr. A. Jakubovská po odchode MUDr. R. Sónaka do emigrácie prevzala oddelenie autovakcín a po celú dobu existencie oddelenia sa usilovala o vysokú úroveň tohto pracoviska. Úloha to nebola jednoduchá, pretože laboratórne pripravované autovakcíny sa okrem vtedajšieho Československa využívali len v zemiach bývalého ZSSR a vo Francúzsku. Významným úspechom tohto pracoviska bolo získanie „Osvedčenia o dobrej laboratórnej a výrobnjej praxi“ od Štátneho ústavu kontroly liečiv. Oddelenie parazitológie malo vďaka RNDr. Kubicovej ako aj jej nástupkyňi RNDr. Ľubici Perďochovej vždy vysokú úroveň predovšetkým v koprologickej diagnostike a diagnostike trichomonád. O práci tohto pracoviska svedčí rad publikácií vydaných v spolupráci s klinickými pracoviskami, ktorých RNDr. Kubicová bola spoluautorkou. Rovnako oddelenie klinickej bakteriológie pod vedením MUDr. Antolovej malo vysokú úroveň. Po zavedení moderných metód anaeróbnej kultivácie, sérologickej diagnostiky pôvodcov meningitíd a gonokokov spolu s rýchlou diagnostikou hemokultúr sa stalo významným spolupracovníkom klinických ako aj ambulatných pracovísk v Bratislave. Nie je jednoduché písať o činnosti oddelenia pre prácu s ATB, ktoré som viedol od svojho nástupu až do konca činnosti odboru. Obmedzím sa len na objektívne skutočnosti. Keď som na odbor mikrobiológie nastupoval, po dohode s riaditeľom UNZ mesta

Bratislavy som toto oddelenie budoval podľa vzoru „antibiotických stredísk“ v ČR. V SR sa však presadila koncepcia „oddelení klinickej farmakológie“. Napriek tomu, oddelenie pre prácu s ATB už polroka po zahájení svojej činnosti zabezpečilo pre zdravotnícke zariadenia v UNZ Bratislava kvantitatívne testovanie citlivosti na ATB mikrometódou, antibiotické konziliá pri lôžku pacienta a klinickí pracovníci pravidelne dostávali „prehľady rezistencie“. Bolo to asi jediné pracovisko v SR, ktoré rutinne stanovovalo koncentrácie vybraných ATB v krvi a likvoru. Oddelenie sa okamžite zapojilo do programu Informačného systému sledovania rezistencie na ATB (ISRA), ktorý viedol Ing. Vladimír Krčmery DrSc. pod záštitou MZ SR. Je potrebné uviesť, že ISRA bola jedným z prvých programom sledujúcich rezistenciu na úrovni štátu v Európe. Preto jeho logickým pokračovaním boli projekty WHONET a EARSS. Bolo by neodpušiteľnou chybou opomenúť oddelenie prípravy pôd a laboratórneho skla. Toto oddelenie v dobe môjho príchodu viedol pevnou rukou RNDr. Poor a neskôršie celý rad iných vysokoškolákov. Išlo o neľahkú prácu, ktorej dobrý výsledok bol však podmienkou prevádzky celého odboru. Je potrebné pripomenúť, že v tejto dobe sa ešte používali sklenené Petri misky i skúmavky a odberové súpravy pre jedno použitie neexistovali. Preto toto oddelenie nielen, že zásobovalo odbor a oddelenie mikrobiológie životného prostredia kultivačnými pôdami a širokým sortimentom sterilného laboratórneho skla, ale aj celú spádovú oblasť nemocničných i ambulantných pracovísk zásobovalo odberovými súpravami. Náročnosť vedenia tohto oddelenia vyplývala z množstva vyrábaných produktov a ich spektra. Ich výrobky museli byť sterilné, mať štandardnú kvalitu a potrebnú expiračnú dobu. To bolo príčinou takmer každodenných stresov pre vedúceho tohto oddelenia. K tomu, je potrebné pripočítať skutočnosť, že väčšina pracovníkov tohto oddelenia tvorili sanitárky bez zdravotníckej kvalifikácie.

Väčšinu pracovníkov mikrobiologického odboru tvorili zdravotné laborantky, farmaceutické ako aj chemické, ktoré svojou každodennou pracou zabezpečovali chod činnosti odboru. Podmienkou úspešnej činnosti odboru bola tímová práca celého kolektívu. Podpora tímovej práce bola jednou z hlavných úloh práce vedúceho odboru, vedúcich oddelení a vedúcich laborantiek. Plnenie týchto úloh nebolo vždy jednoduché, vzhľadom k počtu pracovníkov odboru, takmer 100% ženskému kolektívu a potrebe zabezpečiť činnosť sedem dní v týždni i počas sviatkov. Napriek tejto skutočnosti tu pracoval dobrý tím kvalitných a spoľahlivých laborantiek, ktorých výška odmeny za prácu nebola vždy adekvátne.

Okrem laboratórnej činnosti vykonávali vedúci odboru, vedúci oddelení a niektoré sekundárne lekárky pedagogickú činnosť na Strednej zdravotníckej škole. Na praktickej výučbe, vrátane prázdninovej praxe, sa podieľali aj skúsené vedúce laborantky. Táto výučba umožnila odboru výber dobrých vhodných mikrobiologických laborantiek pre odbor a prispela tiež k zvyšovaniu odbornej úrovne lekárov a laborantiek, ktoré sa na nej podieľali. O kvalite tohto kolektívu svedčí, že hlavný hygienik SR, ktorý redigoval slovenský preklad známej českej učebnice mikrobiológie pre nakladateľstvo OBZOR, si do kolektívu prekladateľov vybral značnú časť pracovníkov nášho odboru.

Tak sa dostávame sa na koniec tohto rozprávania. Koniec mikrobiologického odboru nastal v roku 1998. Vtedy MZ SR, po vzniku zdravotných poisťovní, rozhodlo o delimitácii mikrobiologických laboratórií z hygienickej služby do nemocníc. Odbor mikrobiológie bol zrušený, laboratória prešli do správy Nemocnice Ružinov ako oddelenie mikrobiológie. Zrušením odboru bola zrušená i funkcia vedúceho odboru mikrobiológie. Preto som ešte rok ostal v Ústave hygieny a epidemiológie hlavného mesta SR Bratislava pracovať ako vedúci Národného centra pre sledovanie rezistencie na ATB. V nasledujúcom období mi vtedajšie vedenie ústavu dosť dôrazne dávalo na vedomie, že sledovanie rezistencie na ATB nepatrí do koncepcie ústavu a vedenie vtedajšieho MZ SR ma informovalo o tom, že účasť SR v projekte EARSS nie je v záujme SR. Preto som prácu v tejto inštitúcii ukončil. Oddelenie mikrobiológie nemocnice Ružinov v následnom období ukončilo svoju činnosť a jeho spádovú oblasť prevzala súkromná firma.

Na záver sa znovu vraciam k MUDr. Rudolfovi Sónakovi, ktorý vďaka svojim mimoriadnym schopnostiam vybudoval toto pracovisko, ale už nedostal šancu ho rozvíjať. Doba normalizácie tento rozvoj zastavila a dala šancu ľuďom, ktorých odborné znalosti jeho veľkosti nedosahovali. Dostali však moc rozhodovať. O ich schopnostiach však pochybovať nemožno. Títo ľudia boli v záujme svojho prospechu schopní takmer všetkého! Tento stav sa príliš po roku 1989 nezmenil. Pre blaho malej krajiny nie je dobré, keď tí najschopnejší sú donútení ju opustiť. Hrdosť na príslušnosť k svojmu pracovisku sa tak stalo neznámym a pre mladú generáciu možno aj smiešnym pojmom. To podľa môjho názoru viedlo nielen k zániku odboru mikrobiológie Hygienickej stanice mesta Bratislava, ale aj k súčasným problémom slovenského zdravotníctva.

Podakovanie patrí pani Aničke Viglašovej, ktorá so mnou po celú dobu mojej práce na oddelení pre prácu s ATB spolupracovala a pomáhala svojimi radami pri písaní týchto

spomienok. Rovnako ďakujem pani MUDr. A. Jakubovskej, ktoré napriek svoji zdravotným problémom mi významným spôsobom pomohla pri konečných úpravách tohto spomínania. Časť spolupracovníkov z odboru mikrobiológie už nie je medzi nami, niektorí sú chorí alebo sa z iných dôvodov nemohli podieľať na tomto spomínaní. Za jazykové korekcie ďakujem PhMr. Dáše Lagšádlovej ako aj PhMr. Anne Langšádlovej.

doc. MUDr. Leon Langšádl, CSc.

Krajinská 95

821 06 Bratislava.